

Eulalia Skawińska

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2020.166>

ORCID: 0000-0002-4532-6835

e.skawinska@wez.uz.zgora.pl

Uniwersytet Zielonogórski

Justyna Dynek

ORCID: 0000-0002-0955-9041

Uniwersytet Zielonogórski

Cytowanie: Skawińska, E. i Dynek, J. (2020). Znaczenie kapitału społecznego w zrównoważonym rozwoju regionu przygranicznego. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, 12, s. 5-22.

Znaczenie kapitału społecznego w zrównoważonym rozwoju regionu przygranicznego¹

Abstrakt

Problemy badawcze pracy sformułowano jako następujące pytania: czy obecny poziom kapitału społecznego wspomaga/ogranicza kształtowanie zrównoważonego rozwoju w regionie przygranicznym Polski Zachodniej? Jakie zasoby tego kapitału odgrywają główną rolę w realizacji zrównoważonego rozwoju w gminach? Celem podstawowym pracy jest zbadanie poziomu i jakości kapitału społecznego w gminie Słubice w kontekście potrzeby wdrażania strategii zrównoważonego rozwoju gminy. W realizacji celu pracy zastosowano metodę studiów literatury przedmiotu i innych źródeł wtórnych, opisu, ankietową, wizualizacji i statystyczną. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, a jej struktura zawiera wstęp, trzy części merytoryczne i zakończenie. Przyjęto, że do najważniejszych organizacji wpływających na kapitał społeczny w gminie należy samorząd terytorialny oraz szkoły i przedsiębiorstwa. Wobec tego w 2019 roku przeprowadzono badanie wśród podmiotów, dobranych w sposób celowy, z zastosowaniem ankiety bezpośredniej. Wyniki badania potwierdzają wykonanie celów pracy i pozytywną weryfikację hipotezy. Oceny respondentów wskazały, że poziom kapitału społecznego w badanej gminie prezentuje dobry poziom, ale istnieją rezerwy jego wzrostu, a luka strukturalna tkwiąca w zasobach tego kapitału wskazuje na potrzebę poprawy jego jakości, dla zmniejszenia zagrożenia w efektywnym wdrażaniu regionalnej strategii zrównoważonego rozwoju. W zakończeniu pracy sformułowano wnioski poznawcze i aplikacyjne.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny; zrównoważony rozwój; architektura zasobów

The role of social capital in sustainable development of a border region

Abstract

The research problem of this paper follows the questions, weather the current level of social capital supports or limits sustainable development in the border region of Western Poland, and which of its resources are crucial in implementing sustainable development in municipalities. The main objective of the research was to examine the level and quality of social capital in the municipality of Słubice, in the context of the regional strategy for sustainable development. The authors analyzed scientific literature and other secondary sources and applied the methods of description, survey, visualization and statistics. The paper is both theoretical and empirical in nature. It consists of an introduction, three analytic parts and a summary. We assumed that the most important organizations affecting social

¹ Pkt. 2 artykułu opracowano z wykorzystaniem części badań empirycznych zawartych w pracy dyplomowej J. Dynek, pt. „Znaczenie kapitału społecznego w zrównoważonym rozwoju w Gminie Słubice”, wykonanej pod kierunkiem prof. dr hab. E. Skawińskiej.

capital in the municipality are the local government, secondary schools and businesses. Therefore, a targeted direct survey was carried out in 2019 among representatives of these organizations. The results of the survey confirm the achievement of the objectives and the positive verification of the hypothesis. The respondents' assessments indicated that the level of social capital in the municipality of Słubice is good but there are key reserves for its growth. We were able to identify a structural gap in the resources of social capital in the region, indicating the need to improve its quality in order to foster an effective implementation of the regional sustainable development strategy. The summary of the work offers theoretical conclusions and practical recommendations.

Key words: social capital; sustainable development; stock of social capital

JEL: A13, B55, E71, Q01

Wstęp

W dążeniu do zrównoważonego regionalnego rozwoju prowadzone są badania w celu wskazania jego kluczowych czynników sprawczych. Koncepcja rozwoju regionów oparta na paradygmacie zrównoważonej gospodarki zakłada spójność aspektu ekonomicznego, społecznego i środowiskowego (European Commission, 2010). Współcześnie w realizacji tej koncepcji wzrasta znaczenie czynników niematerialnych. Jednym z najważniejszych wśród nich jest kapitał społeczny, który może wpływać nie tylko na efektywność procesów gospodarowania, ale też spełniać rolę regulatora stosunków społecznych i funkcję organizowania się społeczeństwa na rzecz wspólnych celów (Fukuyama, 1997, s. 24-25). Takie rozumienie kapitału społecznego reprezentuje również Bank Światowy, definiując go jako: „normy i społeczne relacje zakorzenione w strukturze społecznej, które umożliwiają współdziałanie ludzi w celu realizacji wytyczonych celów” (Grootaert i van Bastelaer, 1989, s. 2). Związek kapitału społecznego z rozwojem lokalnym i regionalnym jest badany w naukach ekonomicznych od wielu lat (np. Paczowski, 2015; Kamińska, 2011; Heffner, 2010; Gorzelak, 2003), a jego wpływ na innowacyjność, konkurencyjność i wzrost gospodarczy regionu został już udokumentowany (por. Sztompka, 2016; Skawińska, 2011a; Zalewski, 2010; Subramaniam i Youndt, 2005; Sztudynger, 2005; Knack, 1999). Brak jest natomiast szerszego rozpoznania związku tego kapitału ze zrównoważonym rozwojem regionów (Miller, Buys, Barnett i David, 2006, s. 1-10), w tym regionów przygranicznych.

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że istnieje mocna pozytywna relacja pomiędzy kapitałem społecznym i zrównoważonym rozwojem (Dale i Onyx, 2005). Nieliczne na dzień dzisiejszy publikacje z badań na ten temat na poziomie społeczności lokalnych, potwierdzają to przypuszczenie, choć kierunek relacji przyczynowo-skutkowej pomiędzy kapitałem społecznym i ekorozwojem nie da się jednoznacznie określić (Dale i Newman, 2010). Tymczasem w świetle wskaźników odzwierciedlających sytuację ekonomiczno-społeczną

regionów w Polsce (GUS, 2018, 2020), gminy przygraniczne Polski Zachodniej mają niski poziom rozwoju, co może przysparzać im znacznych trudności w realizacji gminnych strategii zrównoważonego rozwoju. Wcześniejsze badania wskazują ponadto, że w Polsce gminy o dużej różnorodności kulturowej i często narodowościowej, jak w przypadku obszarów przygranicznych, charakteryzuje niższy poziom kapitału społecznego niż w regionach stabilnych pod tym względem (Zalewski, 2011, s. 115).

Powyższe obserwacje upoważniają do sformułowania problemu badawczego w formie następujących pytań: czy obecny poziom kapitału społecznego wspomaga, czy ogranicza kształtowanie zrównoważonego rozwoju w regionie przygranicznym Polski Zachodniej? Jakie zasoby tego kapitału odgrywają główną rolę w realizacji zrównoważonego rozwoju w gminach? Dodatkowym uzasadnieniem podjęcia badań na tym obszarze jest niezadowolająca pozycja Polski w rankingach gospodarek świata, przede wszystkim w świetle międzynarodowych indeksów zrównoważonego rozwoju (np. SolAbility, 2017), a także niska pozycja Polski w ocenie kapitału społecznego (Legatum Institute Foundation, 2016). Brak jest jednak takich informacji na poziomie gmin.

Za przykładową gminę w regionie przygranicznym autorzy wybrali gminę Słubice. Jako podstawowy cel pracy określono zbadanie poziomu i jakości kapitału społecznego w tej gminie w kontekście wdrażania gminnej strategii zrównoważonego rozwoju. Przyjmując za zasadne zdolności komplementarne i substytucyjne kapitału społecznego w stosunku do kapitału ekonomicznego (Glaeser, Laisbon i Sacerdote, 2002, s. 437-458; Wosiek, 2016, s. 58-71), wygenerowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Kapitał społeczny gminy Słubice kształtuje się na niskim poziomie.

H2: W kształtowaniu zrównoważonego rozwoju gminy Słubice konieczny jest wzrost jakości kapitału społecznego. Jakość tego kapitału rozumiemy jako strukturę jego zasobów ważonych odnośnie do realizacji założonego celu.

Praca zawiera, oprócz wstępu, dwie części merytoryczne i zakończenie. W wykonaniu celu pracy zastosowano metodę studiów literatury przedmiotu i innych źródeł wtórnych, metodę opisu, ankietową, wizualizacji i statystyczną. Badanie ma charakter pilotażowy, weryfikujący zastosowane instrumenty badawcze.

Koncepcja kapitału społecznego i zrównoważonego rozwoju

Kapitał społeczny w świetle nowej ekonomii instytucjonalnej stanowi istotny czynnik wpływający na rozwój społeczny i gospodarczy kraju (Sztudying, 2005; Sztompka, 2016).

Tworzą go instytucje nieformalne, takie jak normy i zaufanie, a przekazywany jest on za pomocą mechanizmów kulturowych np. religia i tradycje. Stanowi on czynnik odpowiedzialny za wiele funkcji, takich jak spójność społeczna, innowacyjność, konkurencyjność, tworzenie wartości dodanej firm czy koniunktura gospodarki poszczególnych regionów. W ostatnich latach kapitał społeczny jest kategorią coraz bardziej powszechną w naukach społecznych, ze względu na pełnione przez niego funkcje substytucyjną i komplementarną wobec innych kapitałów.

Zainteresowanie socjologów tym kapitałem wiąże się głównie z poszukiwaniem czynników umożliwiających i ułatwiających rozwiązywanie problemów grup społecznych, lokalnych społeczności jak i całego społeczeństwa. Odgrywa on istotną rolę we współpracy regionalnej i międzynarodowej jako czynnik wzrostu racjonalności procesów gospodarowania, w tym mobilności kapitału (Putnam, 1997). W uzasadnieniu należy dodać, że kapitał społeczny w głównej mierze opiera się na umiejętnościach społecznych, które pozwalają współpracować z innymi dla realizacji wspólnych interesów (Fukuyama, 2001, s. 17). Do umiejętności społecznych każdego człowieka należy nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów, a także funkcjonowanie w różnych grupach społecznych.

W niniejszym artykule przyjęto, że kapitał społeczny to „wszystkie sieci, które dzielą normy, wartości i porozumienia umożliwiające współpracę w i między grupami” (OECD, 2001). Podobnie w Raporcie Polska 2030 przyjęto, że kapitał społeczny to „potencjał zgromadzony w polskim społeczeństwie w postaci obowiązujących norm postępowania, zaufania i zaangażowania, które wspierając współpracę i wymianę wiedzy przyczyniają się do wzrostu dobrostanu Polski” (*Raport Polska 2030...*, 2009, s. 206).

Zauważmy, że przywołany kapitał jest pojęciem abstrakcyjnym, co utrudnia jego bezpośredni pomiar. Jednakże w wielu organizacjach międzynarodowych i publikacjach autorskich istnieją już próby jego pomiaru w sposób pośredni. W niniejszym artykule przyjęto za P. Bourdieu, że oceny poziomu kapitału społecznego nie można dokonać tylko poprzez jeden z jego zasób, np. zaufanie czy infrastrukturę relacji społecznych (Gajowiak, 2012, s. 17 za: P. Bourdieu), lecz pomiaru należy dokonać szerzej, holistycznie, z uwzględnieniem w miarę kompleksowo wszystkich jego zasobów i ich atrybutów. W artykule zastosowano metodę zaproponowaną wcześniej przez współautorkę tej pracy, tj. multiwymiarową analizę kapitału społecznego (MAKS). Użyteczność tej metody została zweryfikowana w badaniach empirycznych w województwie wielkopolskim (Skawińska, 2011b, rozdz. 2), uzyskując

bardzo dobre recenzje (por. np. Dworak, 2014, s. 91-102; Bylok, 2012, s. 241-245) i wiele przywołań w literaturze.

Przechodząc do koncepcji zrównoważonego rozwoju należy podkreślić, że w ostatnich latach budzi ona duże zainteresowanie. Ekonomia zrównoważonego rozwoju (*sustainable economy*) kształtuje się jako dominujący nurt w ekonomii alternatywnej (szerzej patrz: Skawińska i Zalewski, 2019, s. 22-27). W znacznej mierze spowodowane jest to narastającym zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego ze strony wszystkich podmiotów gospodarujących oraz brakiem zmniejszenia polaryzacji dochodowej ludności i obniżeniem jakości życia.

Najogólniej zrównoważony rozwój można określić jako rozwój społeczno-gospodarczy w harmonii ze środowiskiem. Oznacza to, że w procesie realizacji celów ekonomicznych i społecznych, zachowywana jest jakość środowiska i dostępność jego zasobów dla przyszłych pokoleń. Ten nurt w procesach gospodarowania rozwija się obecnie zgodnie z obowiązującą Agendą 2030, a wcześniej Agendą 21 ONZ, jako ważnymi dokumentami, zawierającymi wskazania dotyczące trwałego rozwoju i ochrony środowiska, oraz wytyczne do opracowywania regionalnych strategii zrównoważonego rozwoju. Agendy ONZ stanowią podstawę programów rozwoju społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej na lata 2000-2030, tj. Strategii Lizbońskiej, Europa 2020 i Europa 2030 (Komisja Europejska, 2019). W 2017 roku w nawiązaniu do Agendy 2030 ONZ, polski rząd przyjął krajową Strategię na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (OECD, 2017; Uchwała, 2017). W dokumentach tych zwraca się szczególną uwagę na aspekty regionalne i lokalne jako kluczowe w budowaniu zrównoważonego rozwoju. Agenda 21 wymienia np. „zwiększanie kompetencji na poziomie lokalnym i wspieranie komunalnego podejścia do ekorozwoju” (UNCED, 1993, art. 3.12). Natomiast Krajowa Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju wyszczególnia kapitał ludzki i społeczny jako jeden z sześciu priorytetowych obszarów, wpływających na osiągnięcie celów Strategii.

Na zrównoważony rozwój każdego regionu wpływają przede wszystkim czynniki endogeniczne. Stanowią je posiadane zasoby materialne i niematerialne oraz efektywność ich wykorzystania przez podmioty gospodarujące. Z drugiej strony, rozwój ten jest determinowany przez instytucje formalne, kreowane na poziomie makro oraz mezo w ramach polityki międzynarodowej i samorządu terytorialnego państwa. Istotną rolę w rozwoju obszarów wiejskich w Polsce odgrywa samorząd gminny, który pełni funkcję zarówno organizatora, finansisty, jak i doradcy oraz koordynatora działań. Działając w ramach modelu

samorządu terytorialnego o charakterze przedsiębiorczym, właściwego dla gospodarki rynkowej, posiada on osobowość prawną i szerokie kompetencje. Jest on również odpowiedzialny za tworzenie i wdrażanie regionalnych strategii rozwoju zrównoważonego i strategii wzrostu kapitału społecznego (Grabowska, 2014, s. 28-29). Ma on przy tym do dyspozycji liczne instrumenty umożliwiające aktywne włączenie wszystkich podmiotów w stymulowanie rozwoju gminy w kierunku zrównoważonym. Jednakże funkcjonowanie samorządu gminnego jest uwarunkowane w dużym stopniu stanem i jakością czynników zależnych (kapitał ludzki, kapitał społeczny, kultura, historia) i niezależnych od jego sprawności (np. położenie, środowisko, polityka makroekonomiczna państwa i UE, postęp technologiczny) (Grabowska, 2014, s. 37).

Pomiędzy kapitałem społecznym i rozwojem zrównoważonym dostrzegalny jest wzajemny związek sprawczy i komplementarny. Kapitał społeczny pełni funkcję organizowania się społeczeństwa i działania na rzecz wspólnych celów poprzez współpracę i wymianę informacji. Determinuje on zdolność podmiotów do podejmowania działań dla poprawy jakości życia na poziomie lokalnym, która jest ważnym celem w strategii zrównoważonego rozwoju. Kapitał społeczny grupowy, poprzez różne sieciowe formy organizacyjne i inicjatywy społeczne, łatwiej może rozwiązywać istniejące wyzwania środowiskowe dla wspólnego dobra. Z kolei wysoki poziom zrównoważonego rozwoju z założenia wpływa pozytywnie na poprawę jakości kapitału społecznego poprzez wzrost zasobów zaufania, uczestnictwa, rozwój wzajemnych relacji społecznych i wiarygodności. W efekcie następuje wzrost racjonalności gospodarowania.

Badanie kapitału społecznego w gminie Słubice – metodyka i analiza wyników

W literaturze światowej trwa wciąż dyskusja nad sposobem pomiaru kapitału społecznego jako czynnika niematerialnego i wieloaspektowego (Svendsen i Svendsen, 2016, s. 51; Stone, 2001, s. 5; Van der Gaag i Snijders, 2014, s. 201). W artykule przyjęto za P. Bourdieu (1986) i A. Matysiakiem (2008, s. 94-95), że kapitał społeczny stanowi sumę jego zasobów (podejście zasobowe), która określa poziom kapitału społecznego. W badaniu empirycznym uwzględniono architekturę siedmiu zasobów wskazywanych przez autorytety naukowe, a mianowicie zaufanie, normy i wartości, współpracę (Fukuyama, 1995, s. 258), wiarygodność (Sztompka, 2007, s. 99), uczestnictwo (Bourdieu, 1986, s. 241) oraz lojalność i solidarność (Putnam, 1995, s. 258, 271). Zasoby te są uruchamiane poprzez różne wewnętrzne mechanizmy, umożliwiające realizację funkcji kapitału społecznego. Na

podstawie studiów literatury badanego problemu przyjęto, że tworzenie warunków rozwojowych kapitału społecznego poprzez system norm formalnych leży w kompetencjach państwa. Natomiast do najważniejszych organizacji wpływających na stan i rozwój kapitału społecznego w gminie zalicza się samorząd terytorialny oraz szkoły i przedsiębiorstwa. Samorząd lokalny, przedsiębiorstwa oraz lokalne jednostki edukacji są również istotne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju regionalnego (por. Agenda 21, UNCED, 1993). Zatem w badaniu uwzględniono te właśnie jednostki. Zastosowano metodę ankietową z wykorzystaniem trzech odrębnie opracowanych kwestionariuszy, skierowanych do czterech różnych podmiotów instytucjonalnych, dobranych arbitralnie, biorąc pod uwagę zgodę ich kierownictwa na prowadzenie badań.

Badanie ankietowe przeprowadzono w 2019 roku wśród 51 respondentów, w tym 6 przedstawicieli pracowników samorządu terytorialnego, tj. Urzędu Gminy Słubice i 10 przedstawicieli Zakładu Usług Wodno-Ściekowych sp. z o.o., oraz wśród 15 uczniów liceum ogólnokształcącego i 20 uczniów Zespołu Szkół Ekonomiczno-Rolniczych w Słubicach. Dobór tych podmiotów do badań był celowy z zachowaniem parytetu płci. Taki dobór reprezentacji gminy do badań pilotażowych był wystarczający dla potrzeb weryfikacji koncepcji badania, oceny poprawności kwestionariuszy pytań i innych instrumentów (Popławski i Skawińska, 2011, s. 96).

Formularz ankiety składał się, oprócz metryczki, z dwóch zestawów pytań o charakterze zamkniętym. W pierwszej części respondenci dokonali oceny atrybutów przynależnych do poszczególnych siedmiu zasobów Z kapitału społecznego pracowników organizacji, którą reprezentują, w skali od 1 do 5 (wysoki poziom). W drugiej części formularza ankiety określili oni stan wiedzy własnej na temat idei zrównoważonego rozwoju i swoich zachowań oraz zaangażowania w jej urzeczywistnienie. Każdemu z zasobów przyporządkowano atrybuty rozpisane na pytania zamknięte w kwestionariuszu ankiety, skierowanym odrębnie do 3 grup respondentów. Dodatkowym instrumentem badawczym były tabele kodów atrybutów kapitału społecznego do twierdzeń i pytań zawartych w kwestionariuszach. W odrębnej tabeli w ankiecie poproszono respondentów o określenie wagi W , jaką mają dla nich poszczególne zasoby, przyjmując ich łączną liczbę za 100%. Uzyskane w ten sposób wagi indywidualne uśredniono. Obliczenia n -tego zasobu kapitału społecznego w gminie dokonano stosując średnią arytmetyczną ocen jego atrybutów y_k według następującego wzoru (1):

$$z_n = \left(\sum_{k=1}^{K_n} y_k \right) / K_n \quad (1)$$

gdzie:

z_n – średnia ocena poszczególnych zasobów,

K_n – liczba atrybutów n-tego zasobu,

y_k – średnia arytmetyczna ocen atrybutów.

Ocenę kapitału społecznego w gminie wykonano średnio ważoną ocen jego zasobów wg wzoru (2):

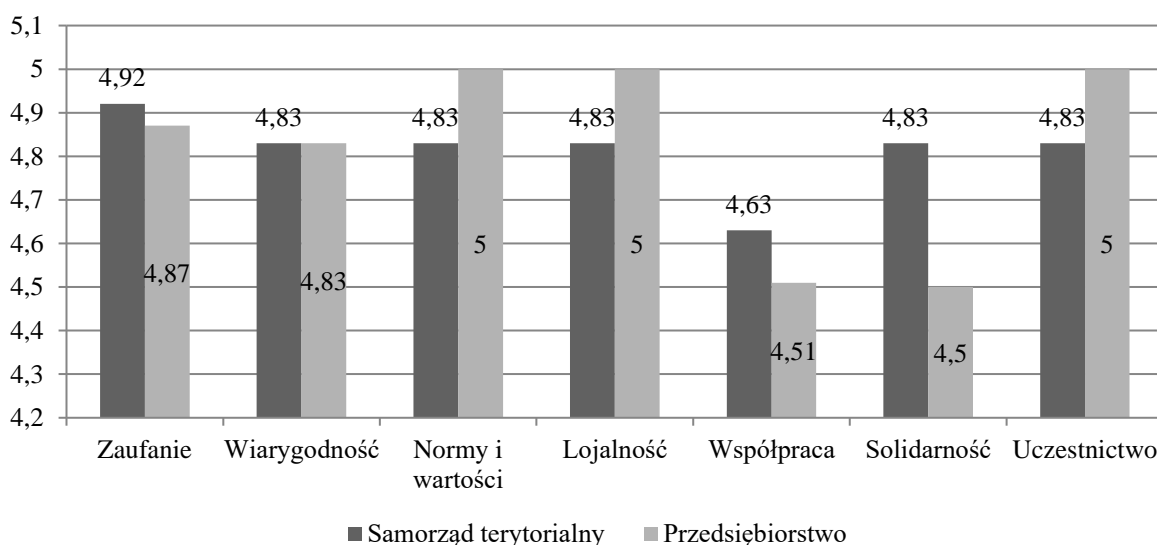
$$KS = \sum_{i=1}^n Z_i \cdot W_i \quad (2)$$

gdzie:

Z_i – średnia ocena poszczególnych zasobów od 1 do 7,

W_i – średnia waga poszczególnego zasobu od 0 do 1.

Wyniki średniej arytmetycznej ważonej oceny zasobów kapitału społecznego przez respondentów w badanych podmiotach przedstawia wykres 1. Wynoszą one dla samorządu $\bar{X} = 4,8$, a dla przedsiębiorstw $\bar{X} = 4,9$ (na maksimum 5,0 punktów). Wynik można zatem ocenić jako wysoki. Jednak sama struktura zasobów prezentuje się w obu grupach respondentów w sposób niehomogeniczny.

Rysunek 1. Zasoby kapitału społecznego w świetle ocen respondentów

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Z rysunku 1 nasuwają się następujące wnioski:

1. Według przedstawicieli samorządu zasób zaufanie (poziom i waga) został oceniony, spośród innych, na najwyższym poziomie i na nieco wyższym w stosunku do przedsiębiorstwa.

2. Dla respondentów przedsiębiorstwa najważniejszymi zasobami kapitału społecznego były normy i wartości, lojalność oraz uczestnictwo. Zasoby te dla reprezentantów Urzędu Gminy były nieco mniej ważne.
3. Respondenci z obu podmiotów na najniższym poziomie ocenili i najniższe wagi nadali zasobowi współpracy, zawierającemu atrybuty współdziałania, kreatywności oraz przedsiębiorczości, a w przedsiębiorstwie również zasobowi solidarności, którego źródła mają charakter kulturowy.
4. W ocenie kapitału społecznego dostrzegalna jest nierównowaga struktury jego zasobów, szczególnie w przedsiębiorstwie. Występuje niedobór zasobu współpracy, kluczowego dla rozwoju zrównoważonego.

Kolejna część analizy dotyczy oceny odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące własnej wiedzy i zachowań związanych ze zrównoważonym rozwojem. Na pytanie „Czy znana jest Pani/Panu idea zrównoważonego rozwoju?” otrzymano od wszystkich uczestników badania pozytywną odpowiedź. Jednak jak pokazuje tabela 1, ocena działań innowacyjnych w tej sferze wypadła nisko. Żaden z 3 priorytetowych aspektów zrównoważonego rozwoju (ochrona środowiska, poprawa warunków socjalnych oraz ochrona zdrowia) nie ulega według opinii respondentów polepszeniu. Szczególnie nisko oceniona została poprawa warunków zdrowotnych.

Tabela 1. Odpowiedź na pytanie „Czy działania innowacyjne w gminie Słubice według Pani/Pana powodują...”

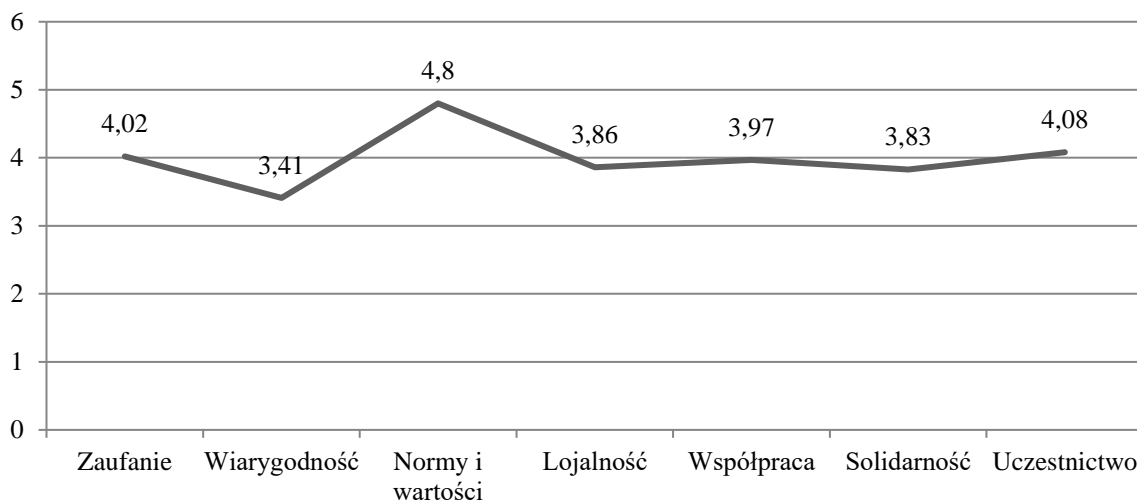
Odpowiedzi jednokrotnego wyboru (tak, nie)	Samorząd terytorialny (% respondentów – tak)	Przedsiębiorstwo (% respondentów – tak)
Oszczędzanie środowiska naturalnego	33	40
Poprawę warunków socjalnych pracowników	50	20
Poprawę warunków ochrony zdrowia	33	20
Rozwój adaptacji nowych pracowników	50	40

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Z odpowiedzi można wnioskować, że w Urzędzie Gminy Słubice i w badanym przedsiębiorstwie nie są dostrzegane innowacyjne działania i nowoczesne rozwiązania, które mogą powodować oszczędzanie środowiska naturalnego oraz poprawę warunków ochrony zdrowia i warunków socjalnych. Oznacza to z jednej strony lukę w działalności samorządu gminy, a z drugiej strony potencjał i potrzebę zaangażowania społecznego na rzecz poprawy w wymienionych obszarach. Mamy zatem do czynienia ze znaną w naukach społecznych rozbieżnością pomiędzy posiadaną wiedzą a rzeczywistym zachowaniem, szczególnie istotną

z punktu widzenia ochrony środowiska. Tymczasem w ostatnich latach wiele przeprowadzonych badań uwidocznilo wysokie znaczenie rozwijania takich sposobów zaangażowania się społeczności, które wspierają poczucie współodpowiedzialności za problemy związane ze środowiskiem i sferą społeczną i umożliwiają inicjowanie pozytywnych rozwiązań w sposób oddolny (Miller i in., 2006).

Badanie ankietowe z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety zostało również wykonane wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych w gminie (technikum oraz liceum ogólnokształcące). Pierwsza część analizy dotyczy oceny zasobów kapitału społecznego w badanych jednostkach edukacji przez reprezentantów uczniów szkół ponadgimnazjalnych (rysunek 2).

Rysunek 2. Zasoby kapitału społecznego w ocenie uczniów

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Przebieg krzywej na rysunku 2 wskazuje, że dla reprezentantów uczniów ważnym zasobem kapitału społecznego są normy i wartości. Poziom zaufania został oceniony przez nich niżej, natomiast zasób wiarygodności najniżej wśród siedmiu szacowanych. Średnia arytmetyczna ocena wszystkich zasobów wyniosła 4,0 punkty. Luka w podwyższeniu ogólnego poziomu kapitału społecznego uczniów tkwi zatem przede wszystkim w poprawie zasobów wiarygodności, lojalności i solidarności. Odpowiedzi dotyczące posiadanej wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju i warunków zaangażowania młodzieży w jego kształtowanie przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Odpowiedzi na stwierdzenia dotyczące zrównoważonego rozwoju [%]

Odpowiedzi jednokrotnego wyboru (tak, nie)	Liczba odpowiedzi TAK
Zrównoważony rozwój regionu poprawia jakość życia społeczeństwa teraz i w przyszłości	97
Posiadam pełną wiedzę odnośnie do zachowań konsumenckich dla wzrostu zrównoważonego rozwoju	57
Znam instytucje formalne (np. Strategia 2020, Ustawę o ochronie środowiska) dotyczącego zrównoważonego rozwoju	34
Uważam, że brak stosowania ze strony szkoły instrumentów stymulujących zachowanie młodzieży do poprawy ochrony środowiska, wpływa negatywnie na zrównoważony rozwój regionu	69
Brak współpracy Szkoły z innymi organizacjami otoczenia ogranicza realizację założeń zrównoważonego rozwoju	57
Biorę czynny udział w forach dyskusyjnych na poziomie społeczności szkolnej dotyczących aspektów ekonomicznych, społecznych i środowiska naturalnego	23

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 2 można sformułować następujące wnioski:

- Większość uczniów uważa, że posiada wiedzę odnośnie do zachowań konsumenckich w kontekście zrównoważonego rozwoju.
- Większość uczniów nie została jednak zapoznana ze strategiami, które dotyczą zrównoważonego rozwoju.
- Większość uczniów jest przekonana, że brak stosowania przez szkołę instrumentów, które stymulują zachowanie młodzieży do poprawy ochrony środowiska, wpływa negatywnie na zrównoważony rozwój regionu. Wynika stąd wnioski o potrzebie aktywnej roli edukacyjnej kadry nauczycielskiej, uwzględniającej w programach kształcenia ochronę środowiska, oszczędność zasobów i efektywność zastosowania produktów.
- Uczniowie słusznie uważają, że szkoła powinna współpracować z innymi organizacjami otoczenia, aby realizować cele zrównoważonego rozwoju.
- Większość badanych przedstawicieli młodzieży nie bierze jednak udziału w forach dyskusyjnych na poziomie społeczności szkolnej dotyczących aspektów ekonomicznych, społecznych i środowiska naturalnego.

Podobnie jak w przypadku samorządu gminy i badanego przedsiębiorstwa, z odpowiedzi uczniów można wnioskować o istnieniu luki w zakresie współpracy. W przypadku uczniów jest to jednak szczególnie brak współpracy sformalizowanej.

Zakończenie

Empiryczne badanie pilotażowe poziomu kapitału społecznego w kontekście zrównoważonego rozwoju, przeprowadzone w gminie Słubice, umożliwiło realizację celu pracy i dostarcza interesujących wniosków. Kapitał społeczny prezentuje w badanym regionie wysoki poziom, co nie potwierdza pierwszej hipotezy (H1). Natomiast niehomogeniczna struktura atrybutów świadczy o niskiej jakości tego kapitału i pozwala na pozytywną weryfikację sformułowanej hipotezy drugiej (H2). Przeprowadzone badania wskazują, że kapitał społeczny w gminie Słubice w opinii reprezentantów prezentuje dość wysoki poziom ze średnią łączną oceną ok. 4,4 punktów (na 5 możliwych). Jednak jego jakość, odzwierciedlona strukturą zasobów, uwidacznia istnienie rezerw we wzroście zasobu solidarności, współpracy i wiarygodności. Są to istotne atrybuty z punktu widzenia samoorganizacji społeczności w celu rozwiązywania lokalnych problemów poprzez tworzenie inicjatyw społecznych na korzyść wspólnego dobra.

Z punktu widzenia samorządu gminy ww. problem wydaje się być rozpoznany. W ramach tworzenia i aktualizowania regionalnych strategii włączono do badania ludność lokalną, przedsiębiorstwa i organizacje pozarządowe w ramach konsultacji społecznych. Natomiast w Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Słubickiego na lata 2014-2022 „(o)cenia się, że warunkiem zrównoważonego rozwoju powiatu słubickiego, jest budowanie powiązań kooperacyjnych oraz rozwój społeczeństwa obywatelskiego” (*Strategia Zrównoważonego Rozwoju...*, 2014, s. 94). Planowane są inicjatywy mające na celu aktywizację społeczności lokalnej, zwiększenie jej partycypacji w kreowaniu polityki rozwoju lokalnego oraz wdrażanie instrumentów stymulowania partycypacji społecznej w życiu publicznym. Ważnego zagrożenia dla sukcesu tych planów można dopatrywać się jednakże w niskim poziomie współpracy pomiędzy regionalnymi aktorami (Borsdorf, 2011, s. 427-439). W świetle wyników przeprowadzonych badań, należy zatem włączyć działania stymulujące współpracę społeczną oraz wewnątrz- i międzypodmiotową. W ten sposób rozwiązania na rzecz zrównoważonego rozwoju i wzmocnienia kapitału społecznego będą spójne.

Wyniki badań potwierdzają korzyści identyfikowania poziomu i struktury kapitału społecznego na poziomie regionalnym w Polsce dla potrzeb realizacji polityki zrównoważonego rozwoju. Zastosowana metoda umożliwiła pozyskanie istotnych danych o zasobach kapitału społecznego w gminie. Pomimo niewielkiej skali badań, jest ona wystarczająca dla poznania zróżnicowania ocen respondentów dotyczących poziomu i struktury kapitału społecznego. Pozwala bowiem na identyfikację luk występujących

w podmiotach prywatnych i publicznych gminy w ich zasobach, w stosunku do zadań wynikających z instytucji formalnych, dotyczących zrównoważonego rozwoju. To z kolei umożliwi określenie niezbędnych kierunków i instrumentów działań tych podmiotów dla tworzenia takiego poziomu i struktury kapitału społecznego, który zapewni wzrost efektywności wykonania założonych celów.

Kapitał społeczny jest istotnym wskaźnikiem zarówno dobrobytu w regionie, jak i możliwości inicjowania i zarządzania pozytywnymi zmianami społecznymi (Miller i in., 2006). Badania kapitału społecznego w kontekście jego wykorzystania w procesach gospodarowania regionów w kierunku ich zrównoważonego rozwoju, są jednak nadal nieliczne. W Polsce pogłębionych analiz na ten temat brak. Tymczasem, jak udokumentowano powyżej, wyniki takich badań będą przydatne do lepszego planowania i strategicznego wykorzystania środków finansowych w ramach zarządzania polityką regionalną.

Bibliografia

- Borsdorf, F.F. (2011). *Social capital as a key source for sustainable development in protected mountain areas: experiences from Großes Walsertal biosphere reserve*. IGF-Forschungsberichte (Instituts für Interdisziplinäre Gebirgsforschung [IGF]) (Institute of Mountain Research), 4.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. W: J.G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press
- Byłok, F. (2012). Badania kapitału społecznego w Wielkopolsce. Diagnoza stanu i perspektywy wzrostu. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1, s. 241-245.
- Coleman, I.S. (1988). Social capital in the creation of Human Social. *American Journal of Sociology*, 94, s. 95-210.
- Dale, A. i Newman, L. (2010). Social Capital: A Necessary and Sufficient Condition for Sustainable Community Development? *Community Development Journal*, 45(1), s. 5-21. DOI: 10.1093/cdj/bsn028.
- Dale, A. i Onyx, J. (2005). *A Dynamic Balance: Social Capital and Sustainable Community Development*. Vancouver: UBC Press.
- Dworak, K. (2014). Kapitał społeczny w rozwoju regionu. *Przedsiębiorstwo Przyszłości*, 1, s. 91-101.

- European Commission (2010). *Europa 2020 – A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. Brussels. Pobrane 4.10.2019
z <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Hamish Hamilton.
- Fukuyama, F. (1997). *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. Warszawa – Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), s. 7-20.
- Gajowiak, M. (2012). Koncepcje kapitału społecznego. W: E. Skawińska (red.), *Kapitał społeczny w rozwoju regionu* (s. 13-24). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Glaeser, E.L, Laisbon, D. i Sacerdote, B. (2002). An Economic Approach to Social Capital. *The Economic Journal*, 112(483), s. 437-458. DOI: 10.1111/1468-0297.00078.
- Gorzela, G. (2003), Bieda, zamożność regionów. Założenia, hipotezy, przykłady. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(11), s. 37-59.
- Grabowska, A. (2014), *Władze samorządowe jako podmiot kształtujący gospodarkę turystyczną w regionie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Grootaert, Ch. i van Bastelaer, T. (1989). *Understanding and Measuring Social Capital. A Multidisciplinary Tool for Practitioners*. Washington D.C.: The World Bank.
- GUS (2017). *Powiat ślubicki w liczbach*. Pobrane 1.03.2019
z <http://www.polskawliczbach.pl/Slubice#rejestr-region>.
- GUS (2018). *Rocznik Statystyczny Województw 2018*. Warszawa.
- GUS (2020). *Statystyka dla polityki spójności*. Warszawa.
- Heffner, K. (2010). Rozwój obszarów wiejskich w województwie opolskim (znaczenie kapitału ludzkiego i społecznego). W: W. Kamińska, K. Heffner (red.), *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich* (s. 86-100). Warszawa: PAN.
- Kamińska, W. (2011). *Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w Polsce. Przykład województwa świętokrzyskiego*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Kielcach.
- Knack, S. (1999). *Social capital, growth, and poverty : a survey of cross-country evidence* . Social Capital Initiative working paper series, no. 7. Washington, D.C.: World Bank

- Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/517621468739260100/Social-capital-growth-and-poverty-a-survey-of-cross-country-evidence>.
- Legatum Institute Foundation (2016). *The Legatum Prosperity Index, Bringing Prosperity to Life*. London.
- Matysiak, A. (2008). Kapitał jako proces. *Zeszyty Naukowe PTE*, 6, s. 85-101.
- Matysiak, A. (2011), Społeczny kapitał rynkowy. *Polityka Społeczna*, 5-6, s. 3-7.
- Miller, E., Buys, L., Barnett, K.R. i David, N. (2006). Social capital, environmental and water sustainability: Essential ingredients prompting community action on conservation challenges? *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*, 2(2), s. 1-10.
- OECD (2001). *The Well-being of Nations: The role of Human and Social Capital*. OECD Publishing.
- OECD (2017). *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030: W kierunku pomyślnego wdrożenia w Polsce*. Paris: OECD Publishing.
- Paczóski, P. (2015). Znaczenie i wpływ kapitału społecznego na rozwój lokalny. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 391, s. 229-238.
- Popławski, W. i Skawińska, E. (red.) (2012). *Badania marketingowe w zarządzaniu organizacją*. Warszawa: PWE.
- Putnam, R. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Putnam, R.D. (1997). *Democracy in America at Century's End*. New York: Cambridge University Press.
- Raport Polska 2030. Wyzwania rozwojowe* (2009). Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Skawińska, E. (2011a). Dormant resources for the increase of enterprises innovativeness in Poland. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 65, s. 133-143.
- Skawińska, E. (2012). Badania kapitału społecznego – propozycja metodyczna. W: E. Skawińska (red.), *Kapitał społeczny w rozwoju regionu* (s. 64-89). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skawińska, E. (red.) (2011b). *Badanie kapitału społecznego w Wielkopolsce. Diagnoza stanu i perspektywy wzrostu*. Poznań: Wydawnictwo WSB w Poznaniu.

- Skawińska, E. i Zalewski, R.I. (2019). Perspektywa dostosowania gospodarki linearnej w paradygmacie zrównoważonego rozwoju. W: R.I. Zalewski (red.), *Rola towaroznawstwa w strategii odpowiedzialnego rozwoju* (s. 13-30). Poznań: KNT PAN, Oddział w Poznaniu.
- SolAbility (2017). *The Global Sustainable Competitiveness Index. Sustainable Intelligence*. Zurich, Seoul.
- Stone, W. (2001). *Measuring social capital. Towards a theoretically informed measurement framework for researching social capital in family and community life. Research Paper*, <https://aifs.gov.au/publications/archived/1153#1014>.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Słubickiego na lata 2014-2020* (2014). Załącznik Nr 2 do uchwały Nr XII/66/03 Rady Powiatu Słubickiego z dnia 19 grudnia 2003 r. wraz z aktualizacją.
- Subramaniam, M. i Youndt, M.A. (2005). The Influence of Intellectual Capital on the Types of Innovative Capabilities. *Academy of Management Journal*, 48(3), s. 450-463.
- Svendsen, G.L.H. i Svendsen, G.T. (2016). *Trust, Social Capital and the Scandinavian Welfare State. Explaining the Flight of the Bumblebee*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham UK, Northampton MA USA: Edward Elgar Publishing.
- Sztaudynger, J.J. (2005). *Wzrost gospodarczy a kapitał społeczny, prywatyzacja i inflacja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak
- Sztompka, P. (2016). *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (2017), Monitor Polski, poz. 260.
- UNCED (1992). *Agenda 21 – Action Plan for the Next Century*. UN Conference on Environment and Development, UNCED, Rio de Janeiro.
- Van der Gaag, M i Snijders, T. (2014). Proposals for the Measurement of Individual Social Capital. W: H. Flap, B. Volker, B. (red.), *Creation and Returns of Social Capital* (s. 199-218). London, New York: Routledge.
- Wosiek, M. (2016). Komplementarna rola kapitału ludzkiego oraz społecznego w inteligentnym rozwoju gospodarczym. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 276, s. 58-71.

- Zajda, K. (2011). Czy jest kapitał społeczny mieszkańców wsi, jak go mierzyć i czy warto inwestować w jego wzmocnienie. *Acta Universitatis Lodziana*, 37, s. 171-185.
- Zalewski, R.I. (2010). Czynniki jakościowe w modelu wzrostu a innowacyjność. W: R.I. Zalewski, R. Zieliński (red.), *Innowacyjność przedsiębiorstwa a jakość produktów* (s. 11-19). Radom: Wydawnictwo Politechniki Radomskiej.
- Zalewski, R.I. (2011). Ocena kapitału społecznego szkolnictwa i ważności jego zasobów wybranych powiatach województwa wielkopolskiego. W: E. Skawińska (red.), *Badanie kapitału społecznego w Wielkopolsce; diagnoza stanu i perspektywy wzrostu*. Poznań: Wydawnictwo WSB w Poznaniu.